

Z NOVÉ LITERATURY

Burchard Brentjes, Die orientalische Welt. Von den Anfängen bis Tschinggis-Khan. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften 1970. 523 stran, 66 fotogr. příloh, 74 kreseb, 1 synchronická tabulka. Cena neudána

Autor se pokusil v této obsažné práci o syntézu desetitisíciletého prehistorického a historického vývoje Orientu - od Přední Asie až do Číny a Japonska - na podkladě historického materialismu. Jde pochopitelně o vyjádření této rozsáhlé časové periody i teritoriální rozlohy jen ve zkratce a o zdůraznění nejvýznačnějších bodů sociálně ekonomického a politického vývoje. Práce je určena především pro zájemce, kteří hledají názorné podání dialektiky dějin předkapitalistických společností, byť v hrubých rysech, na doložitelných skutečnostech. Proto je pokus autorův především eklektického charakteru, kdy se lze dotknout jen nejpodstatnějších problémů a postavit je do správného světla vytýčením horizontální jednoty a trvalého sepětí orientálního prostoru, aniž se, pochopitelně, zdůrazňuje vlastní dějinný vývoj.

Ve své práci rozlišuje autor 4 nestejně obsáhlé oddíly: I. Agrární revoluce (r.10000-3000 př.n.l.), str.25-38; II. Státy a říše poříčních kultur (r.3000-500 př.n.l.), str.57-187; III. Veleříše na východě a západě (r.500 př.n.l.-600 n.l.), str. 188-327; IV. Poslední "orientální" tisíciletí (r. 600 n.l.-1600), str. 328-446. Není naším úmyslem zabývat se v této anotaci autorovým dílem v plné šíři, všimneme si jen některých úseků: Oddíl věnovaný zemědělství a dobytčáctví obsahuje zajímavé odkazy vyplývající pro společenský vývoj na podkladě nových archeologických objevů v Jerichu a Seyl Aqlatu z 8. a 7.tis.př.n.l.; tyto objevy dávají podnět k představám o těžkém údělu zejména jerišského obyvatelstva v zajetí: nebylo utráceno, ale přidržováno k nuceným pracem. Autor soudí, že už v této době (7.tisíciletí) lze mluvit o třídní společnosti, charakterizované vykořisťovatelským systémem; dochází k tomu tedy o 4000 let dříve než dosud bylo přijímáno (v souvislosti s tzv. městskou revolucí), a jež nadále platí pro Sumer, kde teprve ve 4. tisíciletí vznikají městské státy s třídně rozvrstvenou společností. Té je pak věnován II. oddíl práce, který se zevrubně obírá se sumerskými městskými státy (podobně i se starým Egyptem), pokud jde o jejich společenské uspořádání a hospodářské poměry. Přitom autor sleduje zákonodárnou a reformátorskou činnost mezopotamských vládařů,

vykládá její účel jako potlačování třídních bojů (proklamacemi o ochraně chudých, vdov a sirotků), třebaže si dlužno položit otázku, zda tyto proklamace, které nikdy nebyly formulovány jako *lex perfecta*, tedy vždy jim chyběla sankce, nebyly spíše pouhým prostředkem vladařovy propagace. Autor se zabývá obrazem třídní společnosti mezopotamské, ovšem ještě podléhá starším názorům, které za svobodné obyvatelstvo považovaly pouze amurské válečníky, kdežto domácí akkadské obyvatelstvo řadily mezi tzv. muškény. Také právní postavení mezopotamské ženy autor poměrně snižuje, nehledí např. ani k možnosti jejího nároku na rozvod, který jí přiznávaly za určitých předpokladů zákony Chammurabiho.

Předností autorovy práce je jeho snaha o zachycení hlavních hypotéz a jejich řešení při všech společenských a hospodářských vztazích orientální společnosti. V tom směru je jeho práce opravdu podnětnou.

J.K.

**Erkki Salonen, Über das Erwerbsleben im alten Mesopotamien.
Untersuchungen zu den akkadischen Berufsamen. Teil I. Studia Orientalia.
Edidit Societas Orientalis Fennica, XLI, Helsinki 1970, Stran 344 + XI tab.
Cena není udána**

Tato publikace nás seznamuje s obsáhlým přehledem mezopotamských, tj. sumerských a akkadských výrazů pro různá povolání a tím nám podává výrazný, obraz sociálního složení obyvatelstva této oblasti od nejstarších prameny doložitelných dob až do pozdněbabylónského období. Úvodem se dovídáme o mezopotamských ceších a gildách, o dozorcích a mistrech. Obsažný oddíl je věnován řemeslníkům (str.28-332); nacházíme v něm části o učních, o postavení žen-řemeslnic (při kovo zpracování, pletení rákosu, textilnictví); v této souvislosti autor rozbírá i předpisy Chammurabiho zákoníka upravující adopci učňů. Jednotlivým řemeslům je věnováno - lexikografickým způsobem - celkem 11 oddílů: I. Stavebnictví (str.35-58), tj. stavitelé, zedníci, cihláři, budovatelé kanálů, přehrad, propustí a mostů; II. Zpracování dřeva (str.59-77); truhláři a tesaři; III. Zpracování kůže (str.78-96); výroba obuvi, jirchářství, barvířství; IV. Zpracování kovu (str.97-147): kováři, zlatotepci, klenotníci, rytci; V. Potravinářství (str.149-216): mlynáři, pekaři, kuchaři, pivovarníci, vinaři; VI. Výrobci pergamenu, zejm. v novobabylónském období (str. 217-218); VII. Zpracování rákosu (str. 219-230); VIII. Kamenictví (str.231-243): rytci pečetítek, sochaři atd.; IX. Soukenictví (str.244-315); X. Hrnčířství (str. 316-326) a XI. Zbrojařství (str. 325-331). U každého řemeslníka je vyznačeno jeho sociální postavení, buď jako samostatně pracujícího nebo v pracovním poměru.

Kniha je doplněna obsáhlými rejstříky a bohatým obrázkovým materiálem. Druhý, autorem chystaný díl, bude věnován povoláním, která nebyla probrána v díle prvním, takže celek bude spolehlivým průvodcem po důležitém úseku mezopotamského společenského a hospodářského života.

J.K.

Mezopotamia. Praca zbiorowa pod redakcją Jana Brauna. Warszawa 1971, Państwowe wydawnictwo naukowe, 8vo, 339 stran + 106 obr. Cena 45 pol. zl.

Kolektivní práce význačných polských orientalistů, jazykovědců a historiků má charakter vysokoškolské učebnice a slouží proto především didaktickým cílům, takže se nezabývá hlubším rozbořem detailní problematiky staroorientální historie. Při tom však jednotliví autoři nezávazují vždy stejná stanoviska např. v otázce původu Sumerů nebo staroorientální chronologie. Práce se dělí na 11 kapitol, z nichž úvodní (str.11-25) od M. Krogulské podává přehled bádání o Mezopotamii od 18. stol. až k dnešnímu stavu s přehledem nejvýznačnější bibliografie. Zmínky zasluhuje V. kapitola o jazycích mezopotamských z toho o sumerštině a churitštině od J.Brauna, str.50-57, a o semitských jazycích od K. Lyczkowské, str.58-73). V VI. kapitole (str.77-185) pojednává K. Szaryńska o mezopotamské prehistorii (str. 77-88), kdežto politické a hospodářské dějiny a společenské vztahy jsou vylíčeny od J.Zablocké (str.99-105). Klínopisným právům je určena VII. kapitola od C.Kunderewicze (str. 186-211), kde jsou předvedena všechna sumerská a akkadská právní díla ("kodexy") a kde je též stručně poukázáno na význam dokumentů z právní a hospodářské praxe. Zmínky zasluhuje VIII. kapitola, jež pojednává o náboženství (str.212-233); jejím autorem je nestor polské orientalistiky R.Ranoszek. V IX. kapitole K.Szarzyńska (str. 234 - 269) podává souhrnný přehled sumerské a akkadské literatury, v jejímž rámci probírá i literaturu právní, odbornou a religiózní.

V celku lze říci, že se společnému úsilí polských odborníků podařilo dát do rukou vysokoškolských posluchačů orientalistiky příručku, která splňuje svůj účel a dává v podstatných rysech obraz mezopotamské společnosti a kultury, jak se podává z nejdůležitějších památek materiální k duchovní kultury.

J.K.

Hans Julius Wolff, Griechische Rechtsgeschichte als Anliegen
der Altertumswissenschaft und der Rechtswissenschaft. Novořecké resumé.
Helléniké anthrópistiké hetaireia, Praktika, I, Atény 1970, str. 152 – 162
(Referát na I. mezinárodním vzdělávacím symposiu v Delfách)

Vynikající právní grécista H. J. Wolff, se již dříve věnoval vztahům řeckých právníků a státních institucí k některým souvislostem, patrným z jeho článku *Das Verhältnis der Rechtsordnung zur gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und politischen Ordnung antiker Staaten* (ve sborníku *Zur Einheit der Rechts- und Staatswissenschaften*, Freiburg i.Br. - Karlsruhe 1967, 167 - 181). Tentokrát se zabývá otázkou řeckých právních dějin jako záležitosti vědy o antice a vědy právní. Jde mu o to, zda řecké právo má být ponecháno k pěstování klasickým filologům a historikům starověku, či zda jeho místo je v rodině právní vědy. Uvádí doklady dobrého i neuspokojivého traktování ze strany oněch badatelů. Doporučuje, aby přesto jejich zájem neutuchal, ale dospívá k přesvědčení, že "pravou vlastní studia řeckého práva je jurisprudencce, protože je dostupné jenom tomu, kdo, ať již je původem filolog nebo právník, přistupuje k řecké právní problematice z právního hlediska (156, 157). Uvádí některé příklady (oikos a gentilské zřízení, status ženy a propuštěnců, majetkové právo rodinné, rozklad gentilské sounáležitosti v nově zakládaných městech a místech, úpravu vlastnictví - s uvedením obou prací J. Pečírky - a vztah justice k státní formě), jak je přinesla poslední literatura a avizuje vlastní práci o kontrole norem v Aténách.

Méně místa věnuje Wolff otázce, jakou cenu má pěstování řeckého práva v rámci právních dějin. "Kdo pokládá jen naši, z pandektistiky vyrostlou kontinentálněevropskou dogmatiku a její historické stupně v římském právu za předměty hodné učené námahy, tomu řecké právo nemůže mnoho znamenat..... Kdo se snaží odhalovat a hodnotit právní ideje, které byly v činnosti u národa tak vysoké civilizace, jako byli Řekové, třebaš byli ve srovnání s Římany na nižším stupni právní kultury, přijde si v řeckém právu zcela na své", končí autor a dodává, že přece jde o právo, jež upravovalo čilé a vysoce vyvinuté zboží a jiné ekonomické jevy.

J.C.

Hans - Albert Rupprecht, Studien zur Quittung im Recht der graeco - ägyptischen Papyri. Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 57. Heft, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1971, 127 stran

Od počátku 20. let vydává mnichovská universita ve shora uvedené řadě monografie, jejichž počet dosáhl úctyhodné výše. Z toho jich bylo 14 vydáno podruhé, zpravidla s doplňky. Jméno autora není čtenářům PHS neznámé. Jeho monografie navazuje pramenným materiálem i tematem na jeho doktorskou práci, o níž PHS přinesly recenzi.

Nový spis sloužil k autorově habilitaci v Mnichově a přispěl k nynější profesuře v Marburgu.

R u p p r e c h t se zabývá tematikou, na kterou jsem obrátil pozornost počátkem 30. let (sr. H. J. W o l f f, Gnomon 41, 1969, 380). Na rozdíl od své disertace rozšiřuje autor zkoumaný materiál časově až k Diokleciánovi a také obsahově: nejde totiž jen o soluci půjček, ale i jiných závazků. Připojen je seznam literatury, rejstřík věcný i pramenů.

Pracemi nejvýznamnějšího právního grécisty naší doby, H. J. W o l f f a byly položeny základy k novému, na římskopandektních brýlích nezávislému pohlížení na řecké právo závazkové. Monografie posledního čtvrtstoletí, vycházejíce ze zásadních W o l f f o v ý c h názorů, dospívají i v podrobnostech k některým novým výsledkům. Došel k nim i autor již v první práci, a nyní i zde. Přirozeně neznamená odložení římskopandektní optiky úplné opuštění těch pojmů, které vytvořila, abychom si věděli se zařazením vůbec rady. Ale dochází se, též u autora, k zjišťování některých institutů řeckému právu vlastních a od římských odlišných. V tomto poznávání řeckého práva tkví vůbec smysl a cíl jeho moderního studia.

Autor využil materiálu i poznatků z doktorské práce, ale tematem daná nutnost překročit časově i rozsahově hranice půjček, přiměla jej k rozsáhlému záběru několika set dalších pramenů. Cíle, ukázat přímo na pramenném materiálu svébytnost některých řeckých institutů a upozornit na pole ještě neprobádaná (zejména z pracovního práva, str. 38, p. 4), autor jistě dosáhl, a jeho výsledky jsou obohacením právní papyrologie i znalostí o řeckém právu.

J. C.

Hans Julius Wolff, Some Observations on Praxis. Proceedings of the Twelfth International Congress of Papyrology, American Studies in Papyrology, vol. 7, Toronto 1970, str. 527 – 535

Značné části evropských papyrologů nebylo možné zúčastnit se 12. mezinárodního papyrologického kongresu v americkém Ann Arboru r.1968 a také úplné jeho výsledky, Proceedings, nejsou u nás dostupné. Zde lze podat zprávu jen o jednom z nejvýznamnějších referátů, protože se referent pokusil úspěšně o korekturu jedné ze vžitých představ helénistického procesního práva.

V řeckých, zejména helénistických listinách, setkáváme se s doložkou, podle které splnění dlužníkovy závazku je pojištěno možností vymoci jej výkonem: praxis kathaper ek dikés. Autor nejprve vyvrací tradiční výklad těchto slov, podle něhož věřitel mohl domněle vymáhat závazek "jakoby z rozsudku", protože diké neznamena soudní rozsudek, ale žalobu. Poté za rozboru pramenů dospívá k závěrů, že ona doložka znamená jen způsob, jehož má věřitel použít při vymáhání. Na otázku, zda vůbec někdy měla tato doložka význam ve smyslu "exekuční listiny", jak teorii o ní vyvinula zejména německá papyrologie minulého půlstoletí - diskuse se zúčastnil i český romanista Josef Vančura (Exekuční listiny dle práva papyrů, 1915) - odpovídá autor záporně. Závěrem vykládá, arci výslovně jako hypotézu, genezi užívání této doložky v souvislosti s vývojem helénistického soudního zřízení a procesu v Egyptě.

J.C.

Karl-Heinz Ziegler, Das private Schiedsgericht im antiken römischen Recht. Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 58 Heft. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1971, XVIII + 303 stran

K. J. Ziegler vstoupil do právní romanistiky před necelými desíti lety disertací z mezinárodního práva starověku, Die Beziehungen zwischen Rom und dem Parthenreich, která vyšla po přepracování r.1964 (Wiesbaden, 158 stran). Očekávání, vzbuzená v kruzích historiků i právníků, splnil autor dokonale shora uvedeným spisem z římského práva procesního. O tom svědčí, že byl na jeho základě habilitován r.1970 ve Frankfurtu, a nyní že byl povolán jako řádný profesor římského práva do Hamburku po nikom menším, než po Maxu Kaserovi.

Spis takového významu zasloužil by si ovšem delší studium a bedlivější pozornost, ale pokládám za nutné seznámit s ním zde aspoň touto anotací. Práce je rozdělena na čtyři kapitoly. V první se pojednává o prétorském ediktu jako základu soukromé arbitráže na sklonku republiky, s úvahami o vzniku ediktu a o počátcích dogmatického formování arbitráže právníky té doby. Těžištěm práce je kapitola druhá, arbitráž v klasickém právu. Autor podrobně zkoumá její smluvní základy, *compromissum* a *receptum arbitri*. Přechází k prétorské ochraně arbitráže, k osobnímu a věcnému rozsahu arbitráže, k jejímu průběhu, končícímu výrokem, *sententia arbitri*. Charakterizuje klasickou jurisprudenci v tomto směru a hodnotí její význam pro *arbitrium* za principátu. Ve třetí kapitole sleduje autor arbitráž v poklasické době. Pozoruhodné jsou zde úvahy o uznání nestátního soudnictví (*episcopalis audientia*, zvláštní soudy židovské i soukromá arbitráž v už. sm.) státem. Autor pokračuje v hodnocení poklasické jurisprudence pro tuto tematiku a v rozboru praktického významu soukromé a církevní arbitráže. Čtvrtá kapitola je věnována justiniánské době s podrobným uváděním pramenů a jejich výkladem, s úvahami o postoji justiniánské legislativy i praxe k tomuto institutu a s výhledem do středověkého vývoje. Kromě obvyklých rejstříků, pramenů a předmětů, je připojen zvláštní přehled listin, týkajících se arbitráže z římské a římsko-byzantské doby (str. 289-291).

Poslední, kdo učinil římskou arbitráž předmětem komplexního pojednání, byl B. M a t t h i a s s r. 1888 (*Die Entwicklung des römischen Schiedsgerichts*, Festschrift Winscheid). Je přirozené, že zejména díky papyrům, pokud jde o prameny, a více než osmdesátiletému vývoji právní romanistiky vůbec, bylo lze dospět k novým poznatkům a předložit je souhrnně odborné obci. Autorovi se to podařilo. Jeho přehled pramenů ukazuje, jak i pro "pouhého" romanistu je cenné, může-li se opřít o papyrový materiál. Kromě osmi latinských listin - herkulánských tabulek, je to 22 řeckých papyrů (mezi nimi dosud neznámý ženevský, o němž spolu s vydavatelkou, L. M i g l i a r d i-ovou psal autor v *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 1971, str. 18) i byzantské texty normativní.

Přehled autorem použité literatury je impozantní a svědčí o tom mj. počet poznámek (celkem 1371). Je sledována až po r. 1970 včetně v Dodatcích (str. 292), a těžko si lze představit, že by cokoliv podstatného autoru zůstalo neznámým. Přirozeně bylo by možno zkoumat i ekonomické a sociální příčiny římské soukromé arbitráže, jak cestu k tomu ukázal E. V o l t e r r a ve studii *La base economica della elaborazione sistematica del diritto romano* (viz PHS 15, 1971, 244), ale autor si takovou úlohu nevytkl a jen okrajově (str. 25) se zmínil

o sociologických predpokladoch pro rozšíření arbitráže. Naproti tomu se pokaždé úvodem k vlastnímu tematu vypořádá kriticky s některými obecnými problémy soudobé romanistiky, takže jeho práce je zároveň informací o posledním stavu bádání o nich. Jen namátkou lze uvést problém vzniku prétorského ediktu, stav interpolační metody, otázky intuitivního ingenia římských právníků nebo problémy justiniánské kodifikace.

Výsledky, které autor shrnuje (str.283 - 287) nepochybně představují to, k čemu lze za současného stavu pramenů a literatury vůbec dospět jen skutečnému znalci, a zůstanou jistě po mnoho desetiletí bezpečnou informací o římském soukromém arbitriu a ústavách s ním souvislých.

J.C.

Luigi Labruna, *Vim fieri veto. Alle radici di una ideologia.* Camerino 1971, ss. 319

Po druhej svetovej vojne stretávame sa častejšie ako predtým v právnej romanistike se štúdiami z civilného procesného práva a medzi nimi aj s takými, ktoré sú venované otázkam ochrany proti násiliu. Autor práve naväzuje na tieto posledné a postavil si vo svojej práci za úlohu vysledovať a objasniť, kedy a v akom zmysle sa inštitucionalizovalo v rímskom právnom poriadku "násilie" a pritom sa najmä zameriava na praetorský edikt *Uti possidetis*, v ktorom sa v spojitosti s ochranou držby nehnuteľností stretávame jednak so zákazom použitia násilia (*vim fieri veto*), jednak s námietskou násilného získania držby (*exceptio vitiosae possessionis -..nec vi nec clam nec precario..*).

Práca je rozdelená na štyri kapitoly, konkrétne v nich sa pojednáva o dejinách problému, o násilí a interdiktnej ochrane, o násilí a fomule interdiktu *Uti possidetis* a konečne interdikte *Uti possidetis* a úpravách zákona *de modo agrorum*. S poukazom na Marxom odkrytú podmienenosť právnej nadstavby spoločensko-hospodárskou základňou snaží sa autor objasniť ideovo-triedne pozadie potláčania násilia v rímskej spoločnosti. Zaujímavý je autorov stručný prehľad prenikania marxistických myšlienok v talianskej romanistike.

Autor potom rozoberá zmienky v neprávnickej i právnickej literatúre o násilí v starom Ríme a konštatuje, že v oblasti trestného práva nachádzame zákonné úpravy až v 1. stor. pr. n.l. (rôzne *leges de vi*). Avšak praetorské prohibitorné interdikty sú staršieho data a autor sa usiluje objasniť práve počiatky interdiktu *Uti possidetis* a najmä aj okolnosti, ktorý viedli praetora k takémuto zásahu.

Na podklade prenikavého rozboru zachovaných pramenných zmienok dochádza k záveru, že formula interdiktU Uti possidetis sa vykryštali- zovala a ustálila v priebehu 2. a 1. stor. pr.n.l.a pod držbou rozmela sa najmä možnosť obrábať pozemok (fundum colere). Na vykryštalizovaní formuly sa účastnila značnou mierou aj jurisprudencia. Podporuje to aj celková situácia v rímskej spoločnosti a v rímskom poľnohospodárstve po punských vojnách. Vtedy sa značne rozšíril rozsah štátnej pôdy (ager publicus), jednak titulom vojnovéj koristi v provinciách, jednak titu- lom konfiškácie neverným spojencom, najmä v strednej a južnej Itálii. Majetné skupiny vládnucej triedy dostali sa tak k bohatým možnostiam vykorisťovania a uspokojovania svojej chamtivosti, tým viac že otroc- kej pracovnej sily bolo nadostač. Tieto okolnosti viedli k rastu lati- fundií a k novým metoám hospodárenia na nich. Drobné roľnícke hospo- dárstva upadali a zanikali vedľa latifundií. Keď sa uváži rozvrátená spoločenská disciplína v povojnových obdobiach, je jasné, aké široké možnosti boli otvorené chamtivosti a násiliu. Boháči aj tieto možnosti najrozmanitejšími spôsobmi využívali. Hrozilo, že do ich rúk sa dosta- ne nielen ager publicus, ale aj pôda drobných roľníkov. To viedlo k zá- konným obmedzeniam (najmä lex de modo egrorum), ktorými sa maximalizo- val jednak rozsah držanej štátnej pôdy, jednak počet dobytka, ktorý bolo dovolené pásť jednotlivcovi na štátnej pôde, a konečne aj počet slobodného strážneho personálu. Interdikt Uti possidetis doplňoval tie- to zákonné úpravy. Zmyslom týchto zákonov, ale aj interdikta bolo upra- viť užívanie štátnej pôdy, zabezpečiť stálosť a bezpečnosť investícií do poľnohospodárstva, predísť alebo aspoň obmedziť konflikty medzi la- tifundistami, stále usilujúcich o zväčšenie svojej držby. Uti posside- tis dávalo možnosť praetorovi nielen riešiť konflikty medzi bohatými, ale aj chrániť oprávnené záujmy drobných držiteľov proti chamtivým bo- háčom. Takto interdikt Uti possidetis odzrkadľuje záujmy vládnucich vrstiev na využití investícií.

Labrunova práca vyniká prenikavým metodickým prístupom, zaciele- ným na odkrytie spojitosti medzi právnymi úpravami a triednymi záujma- mi na sklonku rímskej republiky a výsledky práce sú veľkým prínosom do súčasnej romanistiky. Podčiarknuť si tiež zaslúži, že autor napriek rečovým ťažkostiam usiloval sa využiť výsledky socialistickej (aj so- vietskej) romanistiky.

K.R.

Hans Julius Wolff, Papinian und die Allelengye. Studi in onore di Edoardo Volterra, vol. III, str. 735 – 756, Milano 1969

Stručná, ale obsažná a významná studie je názorným dokladem, jaký má smysl i pro ryzí romanistiku studium právní papyrologie. Autor vyšel ze své recenze monografie Evy Cantarellaové, *La fideiussione reciproca* ("Allélengyé" e "mutua fideiussio"), kterou uveřejnil v *Savigny Zs.*, rom. Abt. 84 (1967) 487 – 493, aby podal vlastní výklad Papiniánova fragmentu D 45,2,11 pr., o němž se počínajíc L. Mitteisem po 80 let pokoušela slušná řádka romanistů.

Papinián, byv konzultován, odpovídá, že je obecným názorem, že dlužníci bývají přijímáni jako vzájemní rukojmí nikoli bez užitku; věřitel může žalobou uplatňovat část (na jednotlivého dlužníka připadající), sniž je k tomu ovšem nucen, a může téhož dlužníka žalovat (jednou) jakožto hlavního zavázaného, a též (podruhé) jakožto ručitele za druhého (hlavního) zavázaného, vždy pro parte, stejně jakoby dva dlužníky žaloval rozdělenými žalobami. K tomuto překladu dochází autor jako výsledku své práce, v níž jednak dokazuje pravost fragmentu, jednak ukazuje jeho smysl. Dospívá k němu výkladem velké řady papyrových pramenů, uvádějících doložku "allélengyé", tj. vzájemné ručení. V nich však jde o pouhou floskuli, kdežto Papinián posuzuje případ, pocházející z provinciálního, peregrinského prostředí, bez rozpaků podle římského práva a to připisuje zmíněné doložce právní relevanci. Bez intenzivního využití listinného materiálu zůstal by fragment nesrozumitelným. Autor činí ze zkoumaného případu několik trefných obecných závěrů pro otázky vzájemného vztahu římského práva a práv provinciálních.

J.C.

Dragomir Stojčević – Ante Romac, Dicta et regulae iuris. Latinska pravna pravila, izreke i definicije sa prevodom na srpskohrvatski i objašnjenjima. Beograd, Savremena administracija, 1971, strán 539

Zaujímavé podujatie riaditeľa katedry dejín štátu a práva na právnickej fakulte v Belehrade a veľmi užitočná príručka pre každého, kto má živý vzťah k rímskoprávnej kultúre, ale aj pre každého, kto verejne vystupuje, nielen v právnom živote, a komu záleží na kultúrnom, pesto-

vanom a priťahujúcom vyjadrovaní. Úspech knihy dosvedčuje názorne skutočnosť, že jej pomerne vysoký náklad rozobral sa v juhoslovenskej verejnosti za niekoľko dní. Kniha je vlastne zbierkou rôznych latinských právnych pravidiel, definícií a výrokov, pochádzajúcich od právnikov i neprávnikov v antike i stredoveku, ku ktorým vydavateľia pripojili srbochorvatsky preklad. S pre mnohými s nimi možno stretnúť aj v modernej spoločnosti a nielen medzi právnikmi. Práca sa delí do troch oddielov. V prvom (s. 1-413) sú abecedne zoradené výroky a právne pravidlá v celkovom počte 6.145, v druhom (s. 414-444) sú výstižné charakteristiky o významných starovekých a stredovekých právnikoch a spisovateľoch a niektorých ich dielach (spolu 143 charakteristík) a konečne tretí diel (s. 445-539) obsahuje vecný register k predchádzajúcim časťam. Zostavovatelia si zaslúžia plné uznanie. Vhodné by bolo vydať túto príručku aj u nás.

K.R.

Max Kaser, Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und das klassische Recht. Zweite, neubearbeitete Auflage. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1971, XXX + 833 stran

Jako "Rechtsgeschichte des Alterums" vyšlo ve známé řadě příruček bádání o starověku nové vydání "velkého" Kasera (na rozdíl od stručné učebnice), proti prvnímu (1955) o 180 stran rozšířené a namnoze přepracované. Protože literatura je sledována až do konce r. 1970, jde o nejúplnější přehled problematiky zcela poslední doby. Stejně jako první vydání obsahuje tento "první oddíl" římského práva soukromého dobu klasickou včetně, kdežto doba poklasická je vyhražena novému vydání "druhého oddílu", poprvé vydaného 1959.

Po úvodu (předmět spisu, prameny a literatura) následuje v I. díle "starořímské právo" od prvopočátků do 3. stol. př. n. l. Těžiště příručky je v díle II., vykládajícím "právo předklasické a klasické" až do 3. stol. n. l. Věcný rejstřík má 26, pramenný 38 stran. Již z toho, ale i ze seznamu zkráceně cit. edicí a spisů a více než 300 údajů, lze si učinit představu o autorově obrovské práci.

Příručka je určena odborníkům a bude svůj úkol spolehlivě plnit. Na systematice, kterou volil již dříve, autor nic neměnil. Liší se od běžných systémů, které určitý ústav probírají celý v jednom záběru. Autor se snaží uchopit vždy jen určitou vývojovou epochu, a tedy u něho převažuje zřetel historický nad dogmatickým. Tak v I. díle má úvahy o základech, na nichž archaický právní řád spočívá, o familii a domácí

moci, o manželství a manželově moci, o tutele a kúře, o dědění, otrocích a klientech, o věcných statcích a zárodcích závazků. Druhý díl již více sleduje tradiční systematiku (základní pojmy, právo osob a rodinné, právo věcné, obligační a dědické). Ve shodě s rámcem příruček o starověku uplatňuje autor historické zřetele i u jednotlivých institucí a jevů: pátrá po jejich původu, růstu a zanikání, všímá si sil ekonomických, sociálních, politických, náboženských a kulturních. V tom je přednost jeho pojetí, která vyvažuje nevýhodu, že k určitému jevu nutno se vracet i ve všech třech autorem rozdělených obdobích.

Je žádoucí, aby poklasický úsek brzy následoval. Romanistika bude pak mít spolu s dílem J. G a u d e m e t a (Institutions de l'antiquité), s dějinami pramenů L. W e n g e r a a některými základními spisy italskými (např. De M a r t i n o v o u ústavou) i anglickými (např. A. W a t s o n a) v díle K a s e r o v ě, doplněném jeho procesem (Das römische Zivilprozessrecht, 1966) prakticky dokonalého průvodce.

J.C.

František Dvorník, Byzantské misie u Slovanů, Praha 1970, stran 393

Tato kniha je poslední prací autora a zároveň jeho prvním dílem, které vyšlo v českém překladu. Prof. Dvorník je specialistou na byzantské církevní dějiny. Svůj badatelský zájem zaměřil mimo jiné také na otázky vztahů byzantské říše k sousedním slovanským národům a zvláště k problémům misijního působení byzantské církve u Slovanů. Přitom věnoval zvláštní pozornost misii Konstantina a Metoděje na Velké Moravě.

Autor svou práci koncipoval tak, že zahrnuje christianizační působení byzantské církve nejenom u Moravanů, ale také u jiných slovanských národů ještě před příchodem misie soluňských bratří na Velkou Moravu. Podrobným rozbořením příchodu, činnosti a výsledků práce této misie však prof. Dvorník svou práci nekončí, nýbrž věnuje také pozornost problémům vlivu působení této misie u sousedních slovanských národů, zejména po vyhnání Metodějových žáků z Velké Moravy a po jejím zániku. Z hlediska velkomoravské problematiky jsou nejzajímavější a nejdůležitější kapitoly III, IV, V a VI, při čemž kapitoly předchozí i následující jsou neméně významné. Tvoří rámec hlavního problému a přibližují i vzdálené souvislosti.

V první kapitole se autor zabývá průběhem christianizace u Chorvatů, Srbů a Bulharů ze strany papežské kurie a christianizací Srbů a Slovanů, žijících na území byzantské říše. Druhá kapitola je věnována

vyličení počáteční etapy života Konstantina a Metoděje na pozadí politicko-církevního dění v byzantské říši.

Ve třetí kapitole je rozebrána situace na Velké Moravě před příchodem byzantské misie. Situace z níž vykrytalizovaly příčiny a důvody, jež vedly knížete Rostislava k vyslání poselstva k byzantskému císaři. Autor se zde zabývá vznikem moravského státu, jeho politicko-hospodářskou organizací, kulturní úrovní a stupněm christianizace Velké Moravy před rokem 863 ve světle archeologických nálezů četných kostelů a jejich architektonických typů. Při formulaci svého názoru na cíle a účel Rostislavovy žádosti vychází pouze z aspektu kulturně-náboženského. Pomíjí však důvody mocensko-politické, resp. Rostislavovu snahu získat silného spojence a prostřednictvím vybudování samostatné moravské církve dovršit svou státní a politickou nezávislost.

Kapitola čtvrtá je věnována činnosti misie na Velké Moravě. Je zde formulována teorie o dvou etapách programu činnosti misie. První etapou bylo položení základů moravské církve, tj. vytvoření slovanské liturgie a náboženské literatury, vychování nové školy žáků. Druhá etapa spočívala ve vysvěcení žáků na kněze a vytvoření moravské církevní hierarchie, k čemuž bylo zapotřebí vrátit se do Konstantinopole.

V páté kapitole se autor zabývá cestou Konstantina a Metoděje do Říma, příčinami této cesty a jejími důsledky pro celou práci misie. Analyzuje situaci, která vznikla po Konstantinově úmrtí a rozvíjí svůj názor na pohnutky a motivy, jež vedly papeže Hadriána II. k vyslání Metoděje s bulou "Gloria in excelsis" ke slovanským knížatům a posléze k jeho jmenování pannonsko-moravským arcibiskupem.

V šesté kapitole je podrobně rozebrána činnost Metoděje jako arcibiskupa, jeho spory se Svatoplukem a franckým duchovenstvem, literární a překladatelská práce. O bule "Industriae tuae" se autor zmiňuje toliko z hlediska náboženského a ignoruje její mezinárodně-politický význam.

Kapitoly VII, VIII a IX jsou věnovány cyrilometodějskému dědictví v Čechách, Polsku, Srbsku, Chorvatsku, Bulharsku a Kyjevské Rusi. Je v nich podrobná analýza působení žáků Konstantina a Metoděje v těchto zemích, příčin jejich větších nebo menších úspěchů a výsledků jejich práce.

Na konci knihy se nachází tři exkurzy. První se vztahuje ke kapitole II., která je věnována prvnímu úseku Konstantinova života a autor zde řeší otázku účasti Konstantina na byzantském poselství k Arabům roku 851. V druhém exkurzu se autor zaměřuje na problém vlivu římské provinciální kultury v Pannonii, Noriku a na Moravě. Třetí a poslední exkurz zkoumá otázku, kterou cestou přišla byzantská misie na Velkou Moravu.

Práce je obecně historického charakteru. Obsahuje mnoho podnětných myšlenek, které jsou zajímavé i z hlediska státoprávní historie.

M.K.

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, Tomus I inde ab a. DCCCXV usque ad a. MCCXXXV. Ad edendum praeparavit Richard Marsina. Bratislaviae MCMLXXI – sumptibus Academiae scientiarum Slovacae.

První díl slovenského diplomatáře, který po pečlivých přípravách a řadě předběžných studií vydal známý bratislavský historik a diplomatik R. Marsina, zahrnuje nejstarší dobu slovenských dějin. Prvním uveřejněným dokumentem je příslušný článek z kapitulare Karla Velikého z r. 805, v němž se děje zmínka o kupcích s krajinami slovanskými a avarskými; svazek sahá až k r. 1235, tedy k datu smrti uherského krále Ondřeje II. Pro toto obsáhlé období dostává badatel k dispozici pod 460 čísly celkem 467 listin a listů (u sedmi čísel jsou připojeny texty listin souběžných s indexem A). Nejstarší partie před vznikem uherského státu, zejména pro období Říše velkomoravské, přinášejí část materiálu společného s dějinami českých zemí, těžištěm díla a jeho hlavním přínosem je však doba 13. století, hlavně z období vlády Ondřeje II, kdy plynou listiny již pravidelně a tvoří hlavní oporu pro historické a právněhistorické bádání.

Slovensko, které netvořilo samostatný státní útvar, má většinu listinného materiálu společného s širším rámcem uherského království. To znamená, že editor musel sledovat při shledávání i zpracování listin velmi širokou bazi pramennou, opřít se o srovnání s velikým množstvím pramenů, které již přímé uplatnění pro slovenské území nemají, a zvládnout tedy v plné šíři uherskou diplomatiku vůbec. Tím však vytvořil dílo, které má mimořádnou cenu i pro uherské dějiny, a bude také jistě oceněno jako důležitý přínos i pro diplomatické bádání maďarské, které dosud zápasí s velkými problémy. Právě široký rámeček, ve kterém bylo třeba provádět heuristiku, a nepředpracovanost vědecká vylučovaly některé analytické přístupy, které jsou už běžné diplomatáři českému, zejména pak srovnávání stylu listin, určování jejich diktátorů a tím i hluboké pohledy do struktury kanceláří. Ale i v tomto směru jsou důležitým příspěvkem pro budoucí úkoly uherské diplomatiky spolehlivé texty dokumentů, přesné zprávy o jejich uchování, dosavadních edicích i vědeckém zpracování, o písmu a písářích. (pokud k tomu příslušný materiál a dosavadní bádání poskytuje oporu) a o pečetích.

Část listin, jinde spolehlivě vydaných, je uváděna v regestech,

aniž byl proto jakkoli ochuzen vědecký aparát. Pečlivé jsou výklady o vzniku fals a ve většině případů zřejmě odstraní dřívější nejistoty a nedosti podložené dohady.

Úvodní výklady podávají zcela postačující informace o struktuře díla, jeho záměrech i technice zpracování, jakož i bohatý seznam užitě literatury; část rejstříková obsahuje seznamy vydavatelů a příjemců listin, konkordance se Szentpetyeryovými registry arpádovské doby a s Registry pontificum Romanorum, abecední soupis areng, podrobný jmenný a věcný rejstřík, jakož i 52 ukázek písmo listin (na XVII. tabulích) a 20 vyobrazení pečetí s příslušnými k tomu seznamy. Tento pomocný aparát, jehož pracnost je zřejmá každému odbornému uživateli, umožňuje velmi rychlou orientaci po veškerém obsáhlém materiálu.

Codex diplomaticus Slovaciae představuje úctyhodné vědecké dílo, které se staví čestně po bok diplomatáři českému a prokazuje vysokou a také mezinárodně uznávanou úroveň československé diplomatiky.

J.K.

Edward Szymoszek, "Iurisdictio" v poglądach Azona, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 107, Prawo XXIX. (1969), 131 – 166

Zdůrazňovat vlivy recepce, a zejména pak pozitivní přínos středověkých i pozdějších škol římskoprávní učenosti na vývoj právní vědy se v historické literatuře stalo již dávno samozřejmostí. Přesto i tak zahrnuje v sobě každé další zjištění na tomto poli – a to dokonce i tehdy, jde-li o souvislosti jaksi předem očekávané – určitý prvek překvapení. Platí to v plné míře i o pilné studii mladého vratislavského právního historika o pojmu jurisdikce. Oč tu jde, uvědomí si každý právnícky jen poněkud vzdělaný čtenář na prvý pohled: že antická a pozdně klasická jurisdikce byla něčím zcela jiným, než užívání téhož pojmu ve středověkých památkách, o stoletích následujících nemluvě, je jasné. Tím spíše si zaslouží ocenění snaha vystopovat konkrétní cesty, po nichž docházelo ve vývoji právní nauky k dotčeným změnám a po nichž se tedy měnily i teoretické představy o tom, jak nutno zmíněný pojem vystihnout. Znovu se tu potvrzuje klíčový význam středověkých škol římského práva, zejména zakladatelský podíl glosy při formulaci některých obecných pojmů, bez nichž si dnes naše právní myšlení dovedeme sotva představit. Sz. dochází ke zjištění, že již v Irneriovi je třeba spatřovat východiško nového pojetí jurisdikce, jež se stalo příznačným pro středověký život i pro dobu následující. Odtud pak prýštilo další pojmové úsilí glosátorů, spojené zejména s dílem Rogeriovým a Azonovým,

jímž také pojmová práce glosy na tomto poli vyvrcholila, jak autor naznačuje i názvem své studie. Za podstatu svého pojetí jurisdikce považoval středověký svět glosátorů především řádnou pravomoc (legitima potestas). V dalším výkladu se pak Sz. snaží - po mém soudu zdařile - nalézt pro tyto glosátorské nauky širší zarámování v soudobém soupeření císařské a papežské moci a uvést je v soulad s pokusy o teoretickou definici světového imperia středověkých císařů. Tím je podtržen i význam těchto glosátorských nauk pro dobové politické myšlení. Nejen však to: celou řadu dotykových ploch je tu možno nalézt ještě i v jiném směru, zvláště pak tam, kde šlo o nutnost vystihnout teoreticky komunální pravomoc italských městských států. V dotčených úvahách se nejednou rýsuje i to, čím zmíněné představy mohly přispět k dalšímu vývoji politických teorií a doktrín. V dobrém souladu s těmito širšími aspekty Sz.-ovy práce je i značná pozornost, kterou autor věnuje analytické stránce myšlení glosátorů, zvláště scholastickému rozlišování jurisdikce v obecném smyslu (tedy jako "genus") a v jejích jednotlivých projevech (i. plenissima, minus plena, ordinaria, delegata, voluntaria, contentiosa, poměr k pojmu "imperium merum, mixtum" apod.).

Raymond de Roover, La pensée économique des scolastiques, Doctrines et méthodes, Montréal-Paris 1971 (Conférence Albert-Le-Grand 1970), str. 105

Práce letos na jaře zemřelého belgicko-amerického historika, jenž se stal známým svými studiiemi o středověkém a raně novověkém peněžnictví, tvoří shodou okolností i věcně jakousi tečku za jeho podnětným a myšlenkově bohatým dílem. A je třeba hned říci, že jde o závěr vskutku výtečný, který je po všech stránkách důstojným dovršením mnohaletého úsilí muže, jenž si získal ve světovém měřítku pověst vynikajícího odborníka a jemuž se dostalo i poct úměrných tomuto postavení. Již název dotčené práce ukazuje, že její význam nespočívá tolik v ražení nových cest jako daleko spíše v syntetickém shrnutí všeho nového, co Rooverovo bádání přineslo již v posledních letech. To je ovšem značná přednost, zvláště pro evropského čtenáře, neboť Rooverova monografie nahrazuje tak velké množství drobných článků a studií - často těžko dostupných - do kterých uložil R. velkou část svých originálních postřehů o myšlenkovém světě středověké a pozdní scholastiky a o její snaze zmocnit se vlastními, dnes již většinou málo srozumitelnými a cizími prostředky ekonomické skutečnosti. Rooverovo dílo se od počátku vyznačovalo netradičním a novým přístupem k řešení otázky, kde je třeba hledat kořeny novodobého ekonomického myšlení. Vycházeje z podnětů, kterým dveře dokořán otevřela sama ekonomická věda posledních desetiletí

(zejm. Schumpeter), odmítal R. vždy klást ostrou a nepřekročitelnou přerývku mezi vznik novodobých ekonomických teorií a středověk. Rooverovo stanovisko, vyznívající nejednou i jako polemika proti známým koncepcím M. Webera, je jiné: možno bez nadsázky říci, že podstatně přispěl k objevení nového pohledu na středověký myšlenkový svět a zejména na vztah mezi scholastickou učeností a ekonomickým životem. Proto také každý badatel, jenž se bude po R. zabývat podobnými otázkami, neobejde se bez toho, aby se nevypořádal s jeho základní tezí, kterou je možno formulovat asi tak, že scholastická literatura měla k ekonomické skutečnosti aktivní vztah, který v sobě zahrnoval úsilí o skutečné teoretické vystižení těchto jevů a jež pak v nejednom případě dospělo i k dílčím řešením dodnes cenným. Jelikož tyto Rooverovy závěry platí nejen pro vlastní středověk, nýbrž i pro tak řečenou pozdní scholastiku, která se časově kryje s raným novověkem, je jejich význam pro zkoumání počátků novodobého ekonomického myšlení evidentní. V Rooverových představách existuje tedy mezi obojím kontinuální spojitost, kterou nelze asi opravdu v žádném směru přehlížet. Zatím byla řeč o významu Rooverových názorů především pro dějiny ekonomických teorií; že všechny tyto otázky velmi těsně hraničí s oblastí, která je předmětem profesionálního zájmu právních historiků, to snad není třeba nadbytečně zdůrazňovat. Namátkou stačí uvést jen nejdůležitější styčné body: tak např. vztah římského a kanonického práva k středověkým ekonomickým doktrínám, úloha hospodářské politiky v počátcích pozdně feudálního absolutismu a v období raných buržoazních revolucí a celá řada dalších. Rooverova práce je doprovázena soupisem literatury, který je výbornou ukázkou samostatné studie o heuristické ceně základních prací, týkajících se dotčených otázek. Svou práci o středověkém ekonomickém myšlení scholastiky napsal tak autor sám sobě jakýsi nekrolog, který není jen pouhým literárním epitafem, ale výmluvným zhodnocením vlastního díla, jakého by nebyl schopen ani znalec zvláště zasvěcený.

V.U.

**Witold M a i s e l, Pręgierz poznański (Studium archeologiczno-prawne),
Czasopismo prawno-historyczne, XXIII. (1971), 1 – 32**

Zájem o pranyře se v literatuře věnované hmotným památkám právní minulosti udržuje již desetiletí. Dokladem toho je i nedávné nové německé vydání starší Hornovy práce o těchto pozůstatcích feudální justice u nás. M., jenž v posledních letech rozmnožil polskou právněhistorickou literaturu o řadu položek zaměřených k právním dějinám Pozna-

ně, byl k studiu poznaňského pranýře přiveden ještě něčím jiným než jen systematickým zájmem o historii svého města. Náleží totiž k autorům, kteří se snaží nalézt samostatnou cestu v oblasti otázek, jejichž řešení chce badatelský interes o hmotné památky právní minulosti učinit spolehlivě metodicky propracovanou disciplínou. Svoje záměry na tomto poli osvědčil již vícekrát dříve ve svých studiích o městském trestním právu a zejména pak zcela nedávno v obsažném článku o metodologii právní archeologie. Jeho přítomná stať si proto také kromě vytčeného tématu klade za cíl prověřit na konkrétním materiálu tyto obecné postuláty. Základem je pečlivý a široce založený formální rozbor pozůstatků poznaňského pranýře (původní se dochoval v poškozené podobě a byl v r. 1925 nahrazen kopií). Za zmínku tu stojí zvláště výklad, jenž M. věnuje torzu ozbrojence, kterým byl v Poznani zakončen sloup pranýře. Na podkladě srovnání s jinými podobnými doklady, jakož i na podkladě poměrně obsáhlých úvah o tom, jak bylo ve feudálních městech pojato právo nosit zbraň, dospívá autor v rozporu s většinou dosavadních pokusů vysvětlit tento jev k přesvědčení, že torzo ozbrojence na poznaňském pranýři nesouvisí s rolandovskou symbolikou z okruhu německých měst, nýbrž že jde o zpodobnění kata (executor iustitiae). Předností M.-ovy studie je dále nesporně i to, že ve shodě se svými obecnými metodickými požadavky, se nespokojuje jen zkoumáním formální stránky posuzované památky, nýbrž že se snaží ukázat i její skutečnou penologickou funkci pečlivým rozbořením pramenů normativní povahy, dobové právní literatury a archívního zpracování judikatury a soudních zápisů. Jelikož poznaňský pranýř v podobě, v níž se zachoval, pochází nepochybně z první třetiny 16. stol. má tu čtenář příležitost seznámit se s bohatým a obsažným fondem poznatků a práv, jejichž východiskem je Constitutio Criminalis Carolina, stejně jako autoři předních trestněprávních děl tohoto období, zejm. Damhouder, Carpzow a Berlich. Nelze tedy pochybovat o tom, že M. splnil úspěšně úkoly, které si sám položil do záhlaví své práce a že vedle zdařilého zhodnocení jednotlivé významné právní památky pokročil dále i v aplikaci obecných zřetelů, jimiž by se měla řídit asi každá monografická studie, obírající se podobnými otázkami.

V.U.

Josef Tlapák, K otázce rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v západních Čechách v druhé polovině 18. století, Minulostí západočeského kraje, VII. (Plzeň 1970), 174 – 220. Vývoj poddanského purkrechtu v pobělohorském období na území někdejšího Kouřimského a Berounského kraje se zvláštním zřetelem k otázce vzniku a rozšíření nezákupní držby, Vědecké práce Československého zemědělského musea II (Praha 1971), 107 – 182

O naší historické vědě posledních let jistě nelze říci, že by pomíjela otázky dějin venkovského lidu. Tím více je třeba uvítat každou další práci, která dovede intenzitu tohoto zájmu rozhojnit o nové průkopnické rysy. Josefu Tlapákovi se to, jak mám za to, podařilo. V pramenech 17. a 18. století, zejm. v těch, které se dotýkají patrimoniální oblasti, není obtížné nalézt doklady o tom, jak různě byl kvalifikován poměr poddaných k půdě, zvláště pak doklady o rozdílu mezi tak řečenou zakoupenou a nezakoupenou půdou. Tento fakt vzbudil ostatně pozornost historiků již dříve; jejich úsudky se však namnoze nedostaly přes hranice pouhých domněnek, byť často sugestivně pronášených. Tlapákovou zásluhou je především to, že k vytčené tématice přistupoval bez jakéhokoliv apriorismu, odmítaje jiná řešení, než ta, která vyplývají z pramenného materiálu samotného. A toho v obou jeho zmíněných studiích - přes jejich jen krajové zaměření - není málo. Proto je autorovi třeba přičíst k dobrému i to, že nikde nepodlehł této dokumentační hojnosti a zachoval si postoj zvědavého tazatele, který jde pevně za svým cílem a dovede si zároveň uvědomit i dosah otázek, jež si klade. Obě studie vycházejí především z úředních relací o nezakoupené půdě, jež byly výsledkem zájmu tereziánské hospodářské politiky o poddanské poměry. Časově to tedy znamená, že jejich zorný úhel je zaměřen k 18. století a době pobělohorské. A právě toto období je, jak autor přesvědčivě dovozuje, nejúžejí spojeno s výskytem nezakoupené půdy. Nedostatek pevně vymezené purkrechtní držby s přesně stanovenými podmínkami tu nepochybně souvisel s hospodářsky neutěšenou situací, s úbytkem obyvatelstva a úpadkem země po válce. Naopak 18. století je již ve znamení opětované restituce zakoupení držby a výjimkou tu není ani převádění nezakoupené půdy na zakoupenou z přímé iniciativy jednotlivých vrchností, pro něž takováto transakce byla vedle všeobecné stabilizace poddanských poměrů i vítanou příležitostí opatřit si zákupem mobilné finanční prostředky. V tomto ohledu dotvrzují Tlapákovy vývody mínění, které svého času vyslovil Kalousek, když hledal původ nezakoupené půdy rovněž v letech navazujících bezprostředně na třicetiletou válku. Naopak opačný předpoklad Pekařův, který spatřoval v nezakoupené

držbě 17. stol. jakési pokračování poměrů z doby středověké kolonizace, jinými slovy tedy přežívání rozdílů mezi někdejšími "německým" a domácím "českým" právem, se tu tedy nepotvrzuje. Vedle těchto hlavních linií, k jejichž vyjasnění Tlapákovy studie nepochybně přispívají, je však v jejich obsahu ještě řada dalších dílčích postřehů, z nichž některé mají i vlastní samostatnou cenu. K nim náleží na prvním místě zjištění, že jako nezakoupená vystupuje v druhé polovině 17. stol. nepochybně i půda, která v předchozím období byla držena řádným purkrechtním zákupem; nebo že zakládání pozemkových knih v 18. stol. souviselo na mnoha místech otevřeně s převodem nezakoupené půdy na zakoupenou (Nezakoupená půda nebyla totiž, jak Tlapák konstatuje, v gruntníkových knihovně podchycována). Tím se tedy otázky zakoupenosti a nezakoupenosti selské půdy dostávají i do reálných vztahů k úrovni patrimoniální správy a nelze se proto divit i tomu, že s nezakoupenými sedláky se setkáváme nejčastěji na menších statcích, kde vrchnostenská administrativa měla četné nedostatky nebo nebyla příliš rozvinuta. I když Tlapákovy závěry znamenají nesporný krok vpřed, nelze jistě pomíjet ani to, že jsou zatím budovány na materiálu regionálně omezeném: autor to ostatně zdůrazňuje na více místech sám; tím spíše je mu možno přát, aby svoje závěry mohl propracovat ještě v dalších studiích.

V.U.

György Bónis, A személynök és bírótársai a Jagellók korában (Královský personál a jeho spolusudcovia v období vlády Jagelloncov), In: Századok 103/1969, č. 1, str. 5 – 29

Za vlády krále Mateje sa v Uhorsku konštituovala ako kráľova stála súdna rada tzv. kráľovska tabula, ktorej mohol predsedáť aj palatín a krajinský sudca. Išlo o zbor odborných právnikov, ktorý bol trvalým výsledkom centralizácie, uskutočnenej za uvedeného panovníka. Pravidelným zástupcom osobnej prítomnosti kráľa vo funkcii predsedu tohto zborového orgánu bol však tzv. personál (odvodené z latinského označenia: *personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens*) a obyčajne to nebýval odborný právnik. Reprezentoval na súde osobnú vôľu kráľa. Na podklade rozsiahleho pramenného a literárneho materiálu ukázal autor, že nositelia tejto funkcie za vlády Jagelloncov boli humanisticky vzdelaní a na kultúrnej úrovni svojej doby. Všetci zastávali pred získaním tejto funkcie významné pozície v kráľovskom, samosprávnom (mestskom alebo stoličnom-župnom) alebo cirkevnom organizačnom aparáte. Dôležitým úvodom do tejto funkcie bola najmä činnosť v kráľovskej kancelárii

alebo v erárnych službách. V zák. čl. 55 z r. 1514 sa už požadovalo, aby personál mal právnické vzdelanie. Táto požiadavka sa však uskutočnila až r. 1516, keď sa stal personálom Werböczy. Tým začala tradícia, ktorá sa udržala po stáročia. Werböczy bol zeman, tj. príslušník nižšej šľachty a jeho predchádzajúca kariéra začala tým, že sa stal jedným z prísediacich kráľovskej rady, potom pôsobil vo vysokej súdnej funkcii (ako protonotár) na dvore vojvodu v Sedmohradsku, až napokon dosiahol úrad personála. Jeho nástupom do tejto funkcie nastal zásadný obrat v tom ohľade, že odvtedy už sa nestali nositeľmi tejto funkcie ani cirkevní hodnostári, ani teoreticky učení právnici alebo humanisti, ale len právnici znalí domáceho práva. Keď r. 1526 Werböczy pod nátlakom magnátov bol donútený vzdať sa personálskej funkcie, stal sa jeho nástupcom opäť praktický právnik.

Aj kráľovská rada vo svojej funkcii najvyššieho zborového súdneho orgánu sa ustálila za centralizácie, ktorú uskutočňoval kráľ Matej. Podľa úpravy z roku 1500 platilo, že spomedzi 24 členov kráľovskej rady mala byť polovica stále prítomná na kráľovskom dvore v Budíne. Prísazní súdni prísediaci (assessores) v nej pôsobili nielen vtedy, keď predsedal personál, ale aj pod predsedníctvom palatína alebo krajinského sudcu. Členmi tohto súdneho zboru sa stávali reprezentanti nižšej aj vyššej šľachty, a to podľa toho, aká bola práve mocenská situácia. No z nižšej šľachty to bývali len mocnejší jedinci, ktorí mali politickú vážnosť v stolici (=župe), odkiaľ pochádzali a označovali ich titulom "egregius": Zbor prísediacich reprezentoval v zásade vládnu triedu jednotlivých územných jednotiek krajiny. Od členov tohto zboru sa požadovala znalosť práva platného v krajine a nie azda odborná školenosť chápaná v teoretickom zmysle. Podľa životopisov týchto členov sa ukazuje, že nepatrili ani medzi humanistov, ani medzi prakticky vyškolených právnikov. O to väčší význam preto získali pri riešení zložitých právnych otázok štyria právni odborníci, ktorí pôsobili pri tomto zborovom súde, a to boli tzv. protonotári, tj. vedúci písomnej agendy. Svojimi právnymi názormi prejavovali právne chápanie vládnucej triedy a tak usmerňovali súdnictvo vykonávané na najvyššom stupni.

Personál teda nadväzoval na právnu prax, asesori reprezentovali stoličnú (=župnú) aristokraciu a protonotári právnu odbornosť. Výsledkom toho bolo triedne usmernené súdnictvo, ktoré na konci sledovaného obdobia uvrhlo krajinu zo stránky právnej istoty priam do anarchického stavu.

J.K.

Juliusz Bardach, Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV. – XVII. w., Warszawa 1970, 462 s.

Naším historikom štátu a práva je autor známy ako vedúci poľský bádateľ v tejto vedeckej oblasti. Prispel najmä k rozpracovaniu marxistickej porovnávačej metódy v dejinách štátu a práva (porov. k tomu v tomto čísle anotáciu o štúdií: Pál H o r v á t h, Die vergleichende Untersuchung der Rechtsentwicklung). Aj tieto jeho štúdie z dejín štátu a práva vo Velkokniežatstve Litovskom sú príspevkom ku komparatistike v dejinách štátu a práva. Pritom ide vlastne o súbor monografických štúdií, ktoré vyšli predtým hlavne v časopisoch. Autor ich ešte sčasti doplnil a prepracoval. Tak vznikol tento spis, ktorý je v podstate zborníkom. Zo stránky obsahovej sa delí na štyri časti.

V prvej časti sú tri štúdie z politických a spoločenských dejín. Autor skúmal vývin poľsko-litovskej únie a porovnával ho s podobnými štátoprávnymi zväzkami v Západnej Európe. Potom hodnotil dielo poľského historika Strykowského zo 16. stor. o dejinách Litvy. Napokon skúmal právne postavenie pôvodne slobodných sedliakov označovaných názvom "smerd" a robil to na širokom porovnávacom podklade.

V druhej časti zborníka sú dve štúdie z oblasti vlastníckeho práva. Skúma sa opäť v celoeurópskych súvislostiach inštitúcia nedielu a v nadväznosti na rímske právo vzájomné darovanie (donatio reciproca).

Tretia časť zborníka obsahuje dve štúdie z rodinného práva, a to adopciu v 15.-16. stor. a obyčajové právo manželské ukrajinského pravoslávneho obyvateľstva v Litve v 15.-17. stor. Zvláštnosťou tohto práva bolo, že manželstvo sa chápalo ako svetská dohoda, do ktorej len časom prenikali cirkevnoprávne prvky pravoslavia.

V štvrtej časti zborníka sú 4 štúdie z oblasti právnych prameňov a administratívy. Autor skúmal ukrajinské preklady poľských štatútov zo 14. a 15. stor. Popísal činnosť litevskej kancelárie v prvej polovici 16. stor. Skúmal podstatu úplaty za právne výhody poskytnuté od panovníka a iných verejných funkcionárov ("czolobicie") a dovodzuje, že nešlo o úplatok, ale na právnom obyčaji založený poplatok. Napokon sledoval dejiny orgánu pohraničnej protivyzvedačskej služby (tzv. "ryskun") v 16. storočí.

Autor sústredil svoju pozornosť hlavne na obyčajové právo. Svoje štúdie podložil bohatým pramenným a literárnym aparátom, a ich výsledky zasadil do širokého rámca celoeurópskych súvislostí.

J.K.

Lajos Haydu, Az első (1795-ös) magyar büntető törvénykönyvtervezet (Prvý návrh uhorského trestného zákonníka), Budapest 1971, 520 strán

Jedným z najpestrejších období uhorských dejín bola posledná štvrtina 18. storočia. Autor skúma, nakoľko zasiahli politické tendencie tohto obdobia aj legislatívnu prípravu trestného zákonníka, či jestvovali v Uhorsku už objektívne a subjektívne predpoklady pre trestnoprávnu kodifikáciu. Dáva si aj otázku, či boli staré právne inštitúcie prekonané a či ich stačilo prispôbiť "duchu času"? Dvor sa snažil odstrániť administratívnu a trestnú svojvoľu zemepanských vrchností a pre tieto účely hľadal a nachádzal dobové argumenty v ideologickom arzenáli osvietenstva. Aj návrh zákonníka zodpovedal dobovým požiadavkám, zavádzal moderné abstraktné skutkové podstaty a vyhovoval aj vtedajším predstavám o trestnom procese. Zákonom sa nestal pre odpor šľachty, no aj sám dvor sa zľakol ním samým forsírovaných osvietenských myšlienok, najmä keď francúzska buržoázna revolúcia zmetla aj kráľovstvo aj dynastiu.

Škoda, že práca pre jazykovú neprístupnosť sa nemôže stať prameňom pre najširší okruh bádateľov. Taliansky a nemecký preklad obsahu v tomto smere nedostačuje, bolo by sa žiadalo cudzojazyčné resumé. Autor opomenul udať aj to, kde je prístupný latinský text pertraktovaného návrhu (publikuje ho totiž in extenso iba v maďarskom preklade na str. 389-512).

L.B.

Miroslav Šindlar a Jindřich Růžička, Hospodářské a společenské poměry na Poličsku v druhé polovině minulého století ve světle písemností okresního soudu, Sborník prací východočeských archivů II, 1972, 105 – 126

V posledních desetiletích bylo soustředěno do našich archivů všech stupňů množství justičních fondů velkého rozsahu. Během jejich zpracování vyvrávaly názory na hodnotu těchto písemností a odtud zpětně vznikaly úvahy o vhodnosti obvyklého skartačního postupu. Autoři této statě, bývalý soudce a zkušený archivář, před časem vystoupili s návrhem na nový postup. Vycházeli z hlediska, že v soudních písemnostech je málo písemností, které mají hodnotu jako jednotlivina, ale že jejich hlavní význam spočívá v jejich povaze hromadného pramene ke kva-

litativnímu i kvantitativnímu srovnávacímu studiu hospodářských a společenských poměrů příslušných oblastí. Proto místo nevyhnutelně subjektivního výběru jednotlivých spisů doporučili zachování základních agend v celistvosti, při čemž vnitřní skartace jednotlivých spisů by je oprostila od běžných průvodních písemností a pomohla k nezbytné redukci rozsáhlých registratur. V podstatě tím vyvodili závěr z proměn historiografie, která ve stále větší míře se věnuje sledování společenských procesů, i z potřeb dalších společenských věd, zejména sociologie a etnografie. Že nejde o vystoupení náhodné, ukazují obdobné práce v jiných zemích (pozn.1). V poslední stati se oba autoři pokoušejí zatím jen tradiční historickou metodou ukázat na některé možnosti využití písemností okresního soudu v Poličce z let 1850-1897.

Otázky, kterých se dotýkají autoři této i dalších statí obdobné problematiky, se jen zdánlivě zabývají archivní nebo úzkou regionální tematikou. Neměly by zůstat mimo pozornost právního historika, neboť skartace a archivní zpracování justičních fondů rozhodují o budoucí pramenné základně právních dějin.

Sergij Vilfan, Die österreichische Zivilprozessordnung von 1895 und der Gebrauch der slowenischen Sprache vor Gericht, Graz 1970, 32s.

Autor je profesor na Právnickej fakulte v Lublani a predniesol na túto tému prednášku na Právnickej fakulte univerzity Graz (Štajerský Hradec), kde potom vyšla ako zošit 2. radu drobných spisov, ktoré vydáva tamojší Ústav pre európske a porovnávacie dejiny práva. Tento spis je vystrojený veľmi bohatou pramennou a literárnou dokumentáciou.

Zásady vyslovené v rakúskom občianskom súdnom poriadku (ďalej len: osp.) z roku 1895 vo veci rokovacej reči tvorili v Predlitavsku zložku jazykového práva tejto časti Rakúsko-Uhorska. Ináč bolo toto právo veľmi roztrieštené a nejednotné. Práve v čase, keď vyšla táto zákonná úprava, prebiehali národnostné boje a jazyková otázka sa vlastne touto úpravou neriešila, ale v uvodzovacom zákone sa spomínala len nepriamo, ba v podstate sa obchádzala.

Slovinskí právnici privítali novú zákonnú úpravu zo stránky odbornej kladne, ale zo stránky národnej nebolo jasno, čo vlastne prinesie. Preto začiatkom roku 1896 poslanec ríšskeho snemu Ferjančič, ktorý bol predsedom Spolku slovinských právníkov, s ďalšími spoločníkmi podal stálemu výboru pre reformu občianskeho procesu návrh na zabezpečenie jazykovej rovnoprávnosti v tomto procese. Tento návrh na zasadnutí snemu odmietli z dôvodu, že vtedajšie platné predpisy jazykového práva sa vraj reformou osp. nezmenili. Českí a poľskí poslanci nepod-

porovali návrh Slovincov, lebo zastávali stanovisko, podľa ktorého sa jazyková otázka mala riešiť na snemoch jednotlivých krajín Predlitavska.

Novotou tejto reformy osp. bola zásada ústnosti a bezprostrednosti. Práve v súvislosti s tým sa však vynorili ťažkosti zoči voči formálne nepozmeneným zásadám dovtedajšieho jazykového práva. Predchádzajúci súdny poriadok pochádzal z roku 1781 a podľa neho sa pripúšťalo, aby stránky pri svojich ústnych prednesoch používali jazyk, ktorý bol "obvyklý v krajine". Pravda, okrem toho platili ďalšie normy, ako najmä výnosy z r. 1862 a 1863 pre slovinské, resp. chorvátske obyvateľstvo na území hlavného krajinského súdu v Štajerskom Hradci a v Terste o vyhotovení "slovanských" zápisníc, o "slovanských" podaniach a o ich vybavení v tej istej reči, v akej boli podané.

No skutočný stav sa vytváral ináč, než stanovili predpisy. To vysvitá z výsledkov prvej konferencie slovinských advokátov, notárov a kandidátov právnej praxe konanej roku 1898 z tej príležitosti, že vtedy začala účinnosť nového osp. Ukázalo sa totiž, že v Kraňsku prijímali slovinské podania aj v inštančnej ceste, ak išlo o spory medzi slovinskými stránkami. Zatiaľ v Štajersku sa bolo treba priam vybojovať možnosť použiť slovinčinu. Rovnoprávnosť tohto jazyka sa uznávala len teoreticky, ale obchádzala sa poukazom na to, že súdne orgány tento jazyk neovládali.

Keď roku 1906 hlavný krajinský súd v Štajerskom Hradci zásadne vyslovil, že jazykové otázky sú vecou administratívy, vtedy Najvyšší súd tento výrok zrušil a vyhlásil tieto otázky v súdnych sporoch občianskych za procesné otázky. Tak sa celá problematika ocitla v slepej uličke. V Korutansku sa r. 1913 pojednávalo po nemecky aj vtedy, ak žaloba bola podaná v slovinčine a zastupovali ju slovinskí advokáti. Oproti tomu bola v Štajersku v tomto ohľade prax priaznivejšia a dva krajské sudy dokonca vydávali aj rozsudky po slovinsky.

Zásadne sa ukázalo, že ak mal nový osp. dosiahnuť svoj účel, t.j. zjednodušiť a modernizovať proces, potom bolo treba obchádzať jazykovú otázku. Ostatne bola táto otázka v spojitosti s osp. len nepatrným zlomkom tej oblasti, v ktorej sa prejavovala neudržateľnosť politických pomerov.

K tomu hodno dodať, že aj tento spis poskytuje dôkaz pre veľký rozdiel medzi stavom jazykovej otázky v Predlitavsku v porovnaní a pomermi v Uhorsku. V tejto krajine sa už pred rokom 1848 vynorilo silné maďarizačné úsilie, ktoré potom po vyrovnaní úplne ovládlo oblasť tamojšieho jazykového práva. Oproti tomu v Predlitavsku sa ešte aj za absolutizmu po r. 1848 zdôrazňovala aspoň podľa práva požiadavka, aby súdne orgány ovládali jazyk príslušnej krajiny (porov. k tomu pozoru-

hodnú štúdiu: Alfred Fischer, Das oberlandesgerichtliche Aussensenat in Trient. In: Österreichische Richterzeitung 47(1969, čís. 4, str. 55-58).

J.K.

Pál Horváth, Die vergleichende Untersuchung der Rechtsentwicklung im Vordergrund der Rechtsgeschichte, In: Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae 12/1970, č. 1-2, str. 187-213

Keď sa po r.1945 v Maďarsku zaviedlo štúdium dejín štátu a práva podľa sovietskeho vzoru, prelomila sa tým dovtedajšia izolovanosť maďarskej historiografie štátu a práva spôsobená buržoáznym nacionalizmom. Ale pritom sa nadväzovalo aj na pokrokové tradície minulosti, lebo už za čias niekdajšieho Uhorska vyvinula buržoázna liberálna škola pozitivistickú koncepciu tzv. európskych dejín práva. To je východiskové stanovisko autora, ktorý je v súčasnosti jedným z vedúcich maďarských historikov štátu a práva.

Aj v širšom než maďarskom meradle sa ukázalo, že socialistický historizmus nadviazal na niekdajšie koncepcie popisných všeobecných dejín práva, resp. porovnávacích univerzálnych dejín práva. No okrem toho prekročil hranice kontinentálnej izolovanosti a ohraničenosti, ba zameral sa aj na budúcnosť. Pravda, celkove spôsobili tzv. všeobecné dejiny štátu a práva hromadenie chronologicky zoradených skutkových materiálov. Tak vznikli ťažkosti, ktoré sa v buržoáznej historiografii štátu a práva riešili historickou integráciou právnych systémov. Oproti tomu v marxistickej historiografii štátu a práva sa nahromadené materiály spracúvali tzv. reprezentatívnymi metódami. Podľa nich sa vyčlenili hlavné určujúce činitele spoločenského pokroku, ktoré sú dôležité pre vývin práva. Prítom prevládala záujem o nový a najnovší vek.

Nové socialistické právno historické hľadisko uplatnili sovietskí a poľskí právni historici. Dosiahli najmä, že sa pri komparatívnom bádaní prestali uprednostňovať tzv. svetové právne systémy a venovala sa potrebná pozornosť dovtedy zanedbávaným právnym dejinám národov strednej a východnej Európy a Balkánu. Ukázala sa nesprávnosť koncepcie o údajnej samostatnosti porovnávacej právnej vedy, lebo v skutočnosti pritom ide len o takú aplikáciu porovnávacej metódy v právnych vedách, aká sa vyskytuje aj v iných vedeckých odboroch.

Podľa zásad marxistickej právnej histórie tiež treba skúmať národné zvláštnosti a s použitím komparatistiky zisťovať podobnosti aj

rozdiely. No porovnávanie sa pritom ešte vystupňuje skúmaním spoločenského pokroku, zákonitosti vývinu a jeho univerzálnych súvislostí. Na popud poľských právnych historikov sa r. 1961 konala konferencia o takto pochopenej právno historickej komparatisticke. Jej výsledky zhrnul poľský bádateľ J. B a r d a c h. Podľa toho sa vymedzujú r e g i o - n á l n e jednotky právneho vývinu. Do nich patria právne systémy celých skupín štátov, najmä ak je daná reálna možnosť vplyvov medzi nimi. Etnické príbuzenstvo nie je nevyhnutné. Vychádza sa z právnej histórie určitého národa, prízerá sa na susedné národy a tak sa národný právny vývin začlení do svetových súvislostí cez regionálne súvislosti.

Porovnávanie právnych kultúr, pravda, začalo už za čias osvietenstva, potom prevládal filologický smer a etnologické porovnávanie. Nacionalistické smery však zdôrazňovali zvláštnosti tzv. národných práv. Komparatívne zákonodárstvo slúžilo záujmom buržoázie a dištancovalo sa od historického vývinu, lebo bojovalo proti tradičnému právu. Nesocialistické smery sa vyhýbali regionálnym prvkom v právnom vývine, okrem jednotlivých bádateľov (v Čechách Stieber a Saturník!). No zanedbávala sa určujúca úloha spoločenskej a hospodárskej základne (v Čechách Kadlec a Reuscher, v Poľsku Kutrzeba). Reakčná bola aj koncepcia o integrácii právneho vývinu chápanej ako šírenie právnych poriadkov vedúcich kapitalistických štátov. Správne stanovisko k regionálnemu chápaniu javov dejín práva zaujala spoločnosť "Jean Bodin" (Bruxelles), čo umožňuje medzinárodnú spoluprácu pri regionálnom výskume dejín práva.

V Uhorsku sa prejavili komparatistické snahy už v 18. stor. a prívrženci koncepcie európskych dejín práva obhajovali myšlienku "organické súvislosti" medzi právnymi systémami. Tieto snahy však podľahli náporu nacionalizmu, keď sa zdôrazňovala údajná jedinečnosť právneho vývinu v Uhorsku. Až pred 25 rokmi nastal obrat a komparatívny výskum sa sústredil na strednú a východnú Európu. Prítom neslobodno preceňovať analógie, lebo pri typológii právnych systémov je podľa socialistickej koncepcie základom rovnaká spoločenská formácia a tomu primeraný typ práva. Len v rámci takto pochopeného základného typu práva možno potom ešte prízeráť aj na geografické, etnické a genetické meradlá používané podľa buržoázných smerov.

Úlohou komparatívneho výskumu dejín práva bude najmä objasniť súvislosti v európskom právnom vývine. Preto sa žiada skúmať aj buržoázne právo a najnovšie socialistické práva. Pravda, treba skúmať aj obdobie predchádzajúce buržoáznemu právu a pamätať aj na to, že u národov strednej a východnej Európy zostal v porovnaní so západnou Európou vývin práva v novoveku, lebo chýbali podmienky na buržoáznou premenu.

Feudálne právo pretrvávalo a len sa prispôsobilo kapitalistickým pomero-
m. To viedlo ku kompromisu, keď sa totiž v buržoáznom právnom poriad-
ku z 19. stor. zachovali feudálne zvyšky. Reformy sa neuskutočnili re-
volúciou, ale zásahom "zhora". Na tom sa zakladali regionálne súvis-
losti stredneeurópskej a východoeurópskej formy buržoázneho typu práva.

K tomu sa žiada kriticky dodať, že navrhované regionálne jednot-
ky nestačí chápať ako útvary skladajúce sa z viacerých národov. Lebo
v strednej a východnej Európe už aj jednotlivé krajiny boli národnost-
ne zložité, čoho príkladom bolo samotné Uhorsko. Preto v tejto oblasti
Európy pri historicko právnom porovnávaní nepôjde len o práva rôznych
národov, ale skorej o práva rôznych krajín, ktoré tvorili zložky urči-
tej regionálnej jednotky.

J.K.

**Antonín Okáč, Rakouský problém a list Vaterland, 1860 – 1871, I, II, Brno,
Musejní spolek, 1970, str. XXIII + 275, 364**

Autor známé knihy o české stavovské opozici v předbřeznové době
věnoval mnoho let pečlivého studia objasnění politického programu ra-
kouských feudálů v druhé polovině 19. století. Dva silné svazky jeho
nové práce provázené obsáhlým poznámkovým aparátem a řadou příloh jsou
více než pouhým přínosem faktografickým, ač také v tomto směru bohatě
doplňují naše dosavadní znalosti. Okáč prostudoval řadu šlechtických
archívů, kde se seznámil s korespondencí četných osobností z rakouské
aristokracie minulého století; to mu umožnilo, aby zasvěceně vyložil
všechny názorové rozdíly šlechtického programu, jak jej od sklonku pa-
desátých let tlumočily dobové brožury šlechtických publicistů i vlast-
ní orgán feudální strany vídeňský Vaterland. Patří k přednostem jeho
práce, že tento program nepodává izolovaně, ale klade jej do kontextu
politických snah všech skupin buržoazie různých rakouských národů, tak-
že zvláště první dvě úvodní kapitoly práce (Rakouská otázka za revolu-
ce a reakce 1848-1851; Rakouská otázka v prvním desetiletí ústavnosti
1860-1871) poskytnou čtenáři plastický přehled rakouských ústavních
dějin, v němž má své místo i podrobné vyličení politických postulátů a
stanovisek všech národních hnutí v habsburském soustátí. Třebas tě-
žiště Okáčovy studie spočívá v dalších kapitolách, věnovaných rozboru
vlastního obsahu časopisu Vaterland v klíčovém období rakouské ústav-
nosti - za něž lze snad považovat šedesátá léta vyúsťující ve zmar čes-
kého vyrovnání, zachycují již tyto úvodní kapitoly některé vůdčí myš-
lenky, v jejichž blízkosti se pohybovaly představy šlechtické třídy

v Rakousku. Šlechta v Rakousku, mezi níž od počátku vedoucí úloha připadla šlechtě české si dlouho neuvědomovala jistou relativnost svého postavení. Jakkoli po porážce revoluce uvítala nastolení reakce a při obhajobě monarchického principu se její mluvčí dovedli vyslovit proti suverenitě lidu co nejostřeji, neuchránila si ani v březnové ústavě z r. 1849 své privilegované postavení na úkor majetné buržoazie; tím méně mohla doufat v restituci svých stavovských výsad po odstranění ústavy silvestrovskými patenty r. 1851. Přes to považovala situaci za vhodnou k tomu, aby stanula v čele konservativního hnutí, vyvolaného porážkou revoluce. Autor podrobně objasňuje, jak právě názory staropruských konservativců, K.L. Hallera, F.J. Stahla a A.L. von Gerlacha za vydatného přispění souběžného proudu konservativního německého katolicismu působily na rakouskou šlechtu, takže nejlepší formu vlády spatřovala ve stavovské monarchii z boží milosti, v aristokratickém a stavovském konstitucionalismu se silným panovníkem v popředí, kde by se zástupci lidu se šlechtou v čele zúčastnili jen slabým podílem zákonodárné práce. Uznávajíc princip autority, byla šlechta ochotna se kdykoli podříditi autoritě panovníka, ale odporovala zásadám absolutismu, v němž podle učení von Gerlacha spatřovala zvláštní formu revoluce, a to revoluce shora, jež vytváří předpoklady pro vznik revoluce lidové. Ústy Lva Thuna přitom rakouští šlechtici nejednou odmítli důsledný konstitucionalismus, vládu parlamentní majority, protože ji považovali za nevhodnou pro poměry v Rakousku, které podle jejich představ vyžadovaly vládu silné ruky. Pro stanovisko šlechtické strany byl příznačný i program Vaterlandu, jež si aristokraté založili pro publicitu svých názorů poč. r. 1860. List si kladl za cíl boj proti revolučním hnutím; ta i když bývají poražena, dokáží strhnout při svém pádu vždy kus starého pořádku. Po zavedení konstitučního režimu na poč. šedesátých let byla šlechta ovšem nucena alespoň částečně slevit ze svých legitimistických zásad. Pokud zůstával východiskem pro ústavní život v Rakousku říjnový diplom, smířoval jeho federalistický ráz feudální aristokracii s ústavností, neboť spatřovala v jednotlivých zemích t. zv. historickopolitické individuality a vyznávala názor, že požadavky jednoty říše třeba uvést v soulad s požadavky jejich částí. Jakmile však únorová ústava položila důraz na hledisko centralismu, dochází k rozkolu do té doby jednotné šlechtické strany. Zatím co část šlechtických legitimistů rezignovala před nebezpečím liberalismu a napříště podporovala vlády centralistické a liberální - Okáč dokazuje, že tento postoj zaujala spíše z taktických důvodů, považujíc odpor proti liberalismu za beznadějný - sblížila se silná skupina české historické šlechty přes svůj dosevaďní národnostní indiferentismus na požadavku českého státního práva s českými občanskými stranami. V čem toto

nové spojenectví ovlivnilo politiku historické šlechty, lze jen částečně vyčíst ze stránek vídeňského konservativního orgánu.

K.K.

Ladislav Hubená k, Rok 1918 na západnom Slovensku; Ladislav Hubená k, Za obranu republiky, Slavín, Historická ročenka západoslovenského kraja IV., Bratislava 1971, 34 – 91, 174 – 250

Autor v štúdií z regionálnych dejín názorne ukazuje, ako treba právnemu historikovi čerpať z archívneho materiálu, zdanlive lokálneho charakteru, aby pritom dokumentoval štátoprávny význam masového hnutia, ktoré ďaleko prerástlo regionálny význam. Práve preto, že ide o dejiny západného Slovenska, Bratislavy a jej ďalšieho okolia, stávajú sa dokumenty a závery autora veľmi významnými a nadobúdajú širšiu, často celoslovenskú platnosť. Na príklade protestných a štrajkových hnutí civilného obyvateľstva aj vojska na západnom Slovensku r. 1918 vykreslil L. Hubená k situáciu, ktorá tu bola pred vznikom buržoáznej ČSR a po jej vzniku, až do januára 1919. Zo štúdie vyplýva protivojnová nálada obyvateľstva a odpor k zotrvaníu v nenávidenej rakúskouhorskej monarchii. Jednotlivé - aj vo fotokópiách publikované dokumenty - názorne dokazujú boj Slovákov za spoločný štát s Čechmi. Ukazuje tiež úlohu robotníckej triedy pri presadzovaní požiadaviek za sociálne a politické práva.

V závere tej istej publikácie si L. Hubená k dal za úlohu vybrať a publikovať typické dokumenty z obdobia boja na obranu republiky na Slovensku. Edícia listinného materiálu presvedčivým spôsobom ilustruje odpor československého ľudu proti kapitulantskému postupu československej buržoáznej vlády.

L.B.

Ladislav Hubená k, Parlamentné voľby v buržoáznej ČSR, Bratislava 1971, 104 s.

Táto štúdiu vypracoval autor pôvodne ako materiál Socialistickej akadémie Slovenska na prípravu volieb do všetkých zastupiteľských orgánov v novembri 1971. Založil ju na obsiahlom premennom, štatistickom a literárnom materiáli a preto si zachovala trvalú hodnotu ako príspevok k štátoprávnym dejinám Československa po r.1918. Prítom vyzdví-

hol úlohu KSČ a osobitne sledoval pomery na Slovensku. Upozornil na právnú úpravu volieb a volených orgánov a uviedol výsledky štyroch volieb, ktoré sa konali v sledovanom období. Súčasne ich hodnotil v zornom uhle rozmachu robotníckeho hnutia.

Okrem textu obsahuje tento spis 9 tabuliek s podrobnými číselnými údajmi o výsledkoch volieb. Pritom sa počet hlasov odovzdaných na volebné kandidátky porovnáva s počtom obyvateľstva v jednotlivých volebných krajoch. Z toho vysvitá najmä, ako vzrastal význam robotníckej triedy v politickom boji.

Prvé voľby r. 1920 prebiehali ešte pred vznikom KSČ a vtedy vystupovala ako hlavná robotnícka strana sociálne demokracia, ktorá aj dosiahla veľké volebné víťazstvo. Až v druhých voľbách r. 1924 sa zúčastnila KSČ ako sformovaná robotnícka politická strana. Do volebného boja vstúpila proti takmer 30 politickým stranám. Napriek tomu dosiahla veľký úspech, lebo vyšla z volieb ako najsilnejšia proletárska strana a v poradí druhá najsilnejšia politická strana v Československu.

Keď po V. zjazde KSČ prebiehal vnútri strany proces boľševizácie, prejavilo sa to vo voľbách konaných r. 1929 krátko po uvedenom zjazde - a v poradí tretích voľbách v buržoáznej ČSR - poklesom počtu hlasov odovzdaných na kandidátku KSČ.

V tridsiatych rokoch nastala hospodárska kríza, vzrástol fašizmus a nacionalizmus. V týchto podmienkach sa pod vedením KSČ podarilo zjednotiť sily robotníckeho hnutia a vo štvrtých voľbách konaných r. 1935 odolať fašistickému náporu. Pri týchto voľbách obstála KSČ ako štvrtá najsilnejšia politická strana v Československu.

J.K.

L. Bianchi, Die Tschechoslowakische Republik als bürgerlich demokratischer Staat, Frankfurt/M - Berlin 1969, str. 61

Recenzovaná práca slovenského autora, ktorá vyšla v západonemeckom vydavateľstve, podáva prehliadku toho, čo dôležité sa udialo v rokoch 1918-1938 z hľadiska vývoja štátnych a právnych inštitúcií v Československu. Treba kladne hodnotiť, že autor z marxistických pozícií rozoberá a hodnotí niektoré základné otázky vývoja štátu a práva predmníchovskej republiky.

Autor pri hodnotení Československej republiky ako buržoáznodemokratického štátu vychádza z názoru, že revolúcia r. 1918 nebola národnou iba v smere kultúrneho oslobodenia Čechov a Slovákov, ale dávala

nové možnosti najmä pre uplatnenie národných buržoázií, a to predovšetkým pre silnú českú buržoáziu.

Pre vývoj práva je dôležité, že sa nenarušila kontinuita, naopak, nastala recepcia rakúskeho a uhorského práva v najširšom slova zmysle. Vychádzajúc z prvého štátoprávneho aktu a dočasnej ústavy, venuje v ďalšej časti pozornosť ústavnej listine Československej republiky, rozoberá administratívno-teritoriálne členenie republiky, normatívne zásahy do hospodárstva a vývoj judičiálnych právnych odvetví.

Pre Československú republiku bol charakteristický právny dualizmus, ktorý sa prejavoval v tom, že v českých krajinách platili rakúske a na Slovensku uhorské právne predpisy. Rozoberajúc snahy o unifikáciu práva, konštatuje skutočnosť, že Ministerstvo unifikácie ani ostatné rezorty neuspeli v zjednotení základných zákonníkov. Všetky staré zákonníky a tým aj právny dualizmus sa zachovali cez celú buržoáznú republiku, počas okupácie a prispôsobené novým pomerom platili dokonca ešte aj po oslobodení. Nové jednotné občianske a trestné zákonníky ich nahradili až v rokoch 1949 - 1950 spolu s novým občianskym a trestným poriadkom a so zákonom o rodine. Zjednotenie pracovnoprávných predpisov v Československu nastalo až vydaním zákonníka práce č. 65/1965 Zb.

Autor v záverečnej časti rozoberá medzinárodnoprávne postavenie predmnichovskej ČSR, územné straty Československa r.1938 a štátoprávne zmeny, ku ktorým došlo na jeseň 1938 a v marci 1939.

V podnetnej práci upozornil aj na nutnosť pristupovať k dejinám stredoeurópskych štátov komparatisticky, aby sa správnejšie vystihol charakter spoločenského zriadenia a úroveň právneho poriadku a politického režimu v jednotlivých štátoch.

L.H.

Ladislav Hubená k, Štátoprávne a politické aspekty československého zahraničného odboja v Rusku v období prvej svetovej vojny, Právnické štúdie SAV, XVIII. (1970), č. 2, 48 - 100

Štúdia sa zaoberá niektorými štátoprávnymi a politickými aspektami čs. zahraničného odboja v Rusku, hlavne v rokoch 1914-1917, teda pred VOSR. Autor vychádza zo skutočnosti, že v Rusku žilo okolo 100.000 českých (aj slovenských) kolonistov, ku ktorým za vojny pribudlo okolo 250 000 Čechov a Slovákov, ako vojnoví zajatci. Hodnota štúdie spočíva v tom, že sa opiera o doteraz neprebádané fondy sovietskych archívov o činnosti tamojších Čechov v oblasti školskej a kultúrnej (založenie škôl a vydávanie časopisov). Veľa čerpá tiež z tamojších časopisov Če-

choslovák a Čechoslovan. Konštatuje, že československé hnutie prechádza veľmi zložitým vývojom a venuje pozornosť aj pôsobeniu Jozefa Düricha, návšteve M.R. Štefánika a Gustáva Košíka, pričom osvetľuje okolnosti podpísania a význam tzv. Kyjevského protokolu zo 16. augusta 1916. Ani podpísanie tohto zápisu neodstránilo rozpory v československom hnutí v Rusku a v predvečer ruskej revolúcie sa rozpory v hnutí, najmä pričinením J. Düricha, zauzlili.

V ďalších svojich vývodoch skúma autor vtedajšie predstavy o budúcej úprave štátoprávneho usporiadania a o budúciach hraniciach československého štátu (národný štát bez menšín a či krajiny koruny českej s pripojením Slovenska, koridor do Južoslávie a pod.).

Rozhodujúci obrat v československom hnutí v Rusku znamenalo víťazstvo ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie vo februári 1917. Po reakčných názoroch, ktoré spájali riešenie a osud československého štátu s reakčným cárismom dospelo sa k záveru, že optimálny variant riešenia budúceho osudu Čechov a Slovákov je vytvorenie samostatného Československého štátu ako demokratickej republiky. V tomto štádiu zastihla VOSR československé hnutie v Rusku a hnutie vstúpilo do novej etapy svojho vývoja.

L. B.